

Protestantse
Kerk

TUSSEN WILDGROEI EN VERNIEUWING

over de verbinding van nieuwe kerkplekken met de Protestantse Kerk

startpaper

versie 1 februari 2018, werkdocument

1. Inleiding

Dit jaar onderzoeken we wat het betekent om kerk te zijn met nieuwe en bestaande vormen naast elkaar. We hopen op respectvolle relaties, waarbij bestaande en nieuwe kerkplekken elkaar steunen en van elkaar leren. Want samen kerkzijn is méér dan onverschillig langs elkaar heen leven. Tegelijk zien we dat nieuwe initiatieven vaak anders functioneren dan reguliere kerken. Dat levert regelmatig onbegrip en wrijving op. En het roept vragen op over wat wel en niet kan binnen onze kerk. Wat is voor ons kerkzijn essentieel en wat niet? Die vragen brengen ons *back to basics*.

Missionair verlangen

Hoe is het tot deze nieuwe vormen van kerkzijn gekomen? In de visienota 'Leren leven van de verwondering' (2005) is een missionaire koers ingezet. De de hoop is dat door nieuwe vormen méér mensen de waarde van het christelijk geloof ontdekken:

Wij verlangen ernaar dat er in Nederland een steeds groter wordende groep komt die het evangelie hoort en gelooft. Voor hen willen wij openstaan en kerk zijn. Ook willen wij ons nadrukkelijk gaan richten op die groepen mensen die wij met onze huidige manier van kerk-zijn niet bereiken. (p. 13)

Dit missionaire verlangen kreeg in de visienota uit 2012 meer gestalte: er werd ingezet op nieuwe vormen van kerkzijn. Inmiddels zijn er ruim honderd kliederkerken en even zoveel pioniersplekken. Ook zijn er tientallen monastieke initiatieven en het aantal leefgemeenschappen groeit. Er ontstaat een mix van kerkplekken. Daar zijn we dankbaar voor. Tegelijk levert het spanningen op. Is er sprake van onderlinge concurrentie? Moet elke pioniersplek een 'normale' gemeente worden? Past lidmaatschap in een netwerk-samenleving? Mag alleen een predikant sacramenten bedienen? Moeten deze nieuwe vormen onder de verantwoordelijkheid van bestaande gemeenten blijven vallen? En hoe wordt de stem van deze nieuwe kerkplekken gehoord in de classes en synode? Het is nodig met deze vragen aan de slag te gaan. In de visienota 'Kerk 2025' staat:

Deze nieuwe vormen moeten niet onnodig belast worden met bestaande kerkelijke gewoonten, structuren en organisatie. Ze moeten de kans krijgen te ontstaan en te groeien op een wijze die recht doet aan de mensen die er onderdeel van uitmaken. (p. 9)

Spannend en nodig

De Protestantse Kerk heeft nieuwe vormen van kerkzijn volop ruimte gegeven. Nu er ook in de praktijk zoveel gebeurt, groeit het belang van reflectie hierop. Dit bleek ook tijdens de synode van november 2017, bij het gesprek rond huisgemeenten. Daarbij waren er zowel zorgen over wildgroei als oproepen om ruim baan te geven aan nieuwe kerkplekken. Er kwamen ook fundamentele vragen rond ons kerkzijn op tafel. Over die vragen gaan we dit jaar in gesprek. Dat is spannend, want dat vraagt van ons om zaken die we waardevol vinden ter discussie te stellen. Tegelijk is dat wel nodig om een verdere ontwikkeling mogelijk te maken. We bidden dat de Geest ons hierbij zal leiden.

René de Reuver
Scriba van de Protestantse Kerk

Martijn Vellekoop
Coördinator thema missionair

2. Verkennen hoe we omgaan met nieuwe kerkvormen

In 2018 verkennen we wat het betekent om kerk te zijn met bestaande en nieuwe vormen van kerkzijn naast elkaar. Het moderamen van de generale synode heeft in december 2017 hiertoe opdracht gegeven. Daarbij beginnen we met de praktijk: op vijftientig plaatsen gaan we in gesprek met mensen die hiermee al enige jaren ervaring hebben. Dit startpaper is geschreven ter voorbereiding van die gesprekken.

Planning

In de loop van 2018 krijgt deze verkenning vorm op de volgende manier:

- Tot 1 mei gaan we op vijftientig plaatsen in gesprek waar al enige tijd (langer dan twee jaar) nieuwe vormen van kerkzijn in de **praktijk** functioneren. We onderzoeken welke winst en knelpunten mensen zien en welke visie er leeft.
- Daarna krijgt van 1 mei tot 1 augustus verdere **reflectie** vorm. Dat resulteert in een rapport met een schets van de praktijk, reflectie en oplossingsrichtingen.
- Vanaf september voeren we aan de hand van dit rapport een **gesprek** in de kerk, onder andere tijdens gespreksbijeenkomsten in verschillende steden en in november 2018 tijdens de synode.

Dit jaar besluiten we nog niet over mogelijke aanpassingen in ons kerkzijn. Waar gewenst kunnen verdere uitwerkingen in 2019 in gang gezet worden.

Over welke initiatieven gaat het?

Als het gaat om nieuwe vormen van kerkzijn, dan gaat het over pioniersplekken, en ook over kliederkerken, leefgemeenschappen en monastieke initiatieven. Daarbij richt dit paper zich niet op *startende* initiatieven, maar op initiatieven waar na verloop van jaren inderdaad een *volwassen* geloofsgemeenschap is gegroeid. De vraag is hoe we in dat volwassen stadium omgaan met deze kerkplekken? Met 'volwassen' kerkplekken bedoelen we (voorlopig) een groep die zich rond het geloof met elkaar verbindt én die spiritueel, organisatorisch en financieel grotendeels op eigen benen wil en kan staan.

Drie thema's

De afgelopen jaren is al veel ervaring opgedaan met nieuwe vormen van kerkzijn. Allerlei knelpunten en dilemma's zijn daarbij naar voren gekomen. Om hierin enige structuur te brengen, gaan we aan de hand van drie thema's in gesprek, namelijk:

- Gemeenschapsvorming, netwerken en lidmaatschap
Hoe verbinden we mensen met de kerk en wat is daarbij essentieel?
- Ambten, sacramenten en de rol van predikanten
Hoe gaan we om met leiderschap, ambten en sacramenten?
- Organisatie, besluitvorming en bestuur in de kerk
Zijn voor nieuwe kerkvormen aanpassingen in onze organisatie nodig?

Het spreekt voor zich dat deze thema's aan elkaar raken en met elkaar verweven zijn. In de hoofdstukken hierna worden deze drie thema's kort uitgewerkt. Als er belangrijke vragen of thema's ontbreken, dan horen we dat graag. Stuur dan gerust een mail naar naar Martijn Vellekoop via m.vellekoop@protestantsekerk.nl.

3. Gemeenschapsvorming, netwerken en lidmaatschap

In onze samenleving binden mensen zich niet snel voor lange tijd aan een organisatie. Mensen bewegen zich vooral in losse, netwerkachtige verbanden. Dat speelt niet alleen bij de kerk. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) schetst een bredere ontwikkeling: "Op uiteenlopende terreinen is de achterban een soort LAT-relatie met zijn organisaties gaan onderhouden" (WRR, Geloven in het publieke domein, 2006, p. 162). Het SCP constateert dat 'traditionele institutionele structuren afbrokkelen' (SCP, Geloven binnen en buiten verband, 2014, p. 36). Ook in de visienota 'Kerk 2025' wordt de netwerksamenleving geschetst:

In plaats van vaste instituten met vaak hiërarchische verhoudingen nemen mensen deel aan het leven in open en los-vaste verbanden. (p. 6)

En niet veel later:

In een netwerksamenleving lijkt de kerk vooral een instituut te zijn dat weinig wendbaar en niet erg open is. Misschien komt dat ook omdat bij een kerk 'binding' belangrijk is: je kunt je moeilijk een tijdelijk abonnement op de kerk voorstellen. De uitdaging is om te ontdekken dat binding kan samengaan met de vorming van kerkelijke gemeenschappen die passen bij mensen die in een netwerkcultuur leven. De kerk is eerder ontstaan door 'netwerken' dan door de organisatie vanuit een instituut. Tegelijk moet duidelijk zijn dat de kerk een plaats is waar mensen trouw zijn aan elkaar en elkaar een zorg zijn. (p. 7)

Zeker jongere generaties zijn huiverig om zich te binden, ze houden liever de opties open. Of mensen zijn juist betrokken bij *meerdere* kerken. En Stefan Paas schetst hoe kerkgang niet langer voortkomt uit gewoonte of sociale druk - door de secularisatie en individualisering is die druk er nauwelijks meer - maar hoe kerkgang een *keuze* is geworden (Paas, Vreemdelingen en Priesters, 2015, pp. 40-44). Zoals je een restaurant kiest, zo kies je ook de kerk die je het meest aanspreekt. Je kunt dan regelmatig switchen. Deze groeiende ruimte voor keuzes is ook merkbaar in reguliere kerken, het aantal 'voorkeursleden' blijft stijgen; dat zijn leden die in een andere gemeente betrokken zijn dan hun postcode aangeeft (PKN, Statistische jaarbrief 2017).

Naast dat mensen zich minder binden, zien we soms juist ook een *grotere* toewijding, bijvoorbeeld als mensen ervoor kiezen deel te worden van een christelijke leefgemeenschap. Dat vraagt veel van mensen en het is vaak een manier om hun christen-zijn meer handen en voeten te geven in de praktijk van alledag. Dit *slinkende* commitment en tegelijk dit *toenemende* commitment lijken twee bewegingen naast elkaar te zijn.

Lidmaatschap afschaffen?

Het afschaffen van lidmaatschap kan in een netwerksamenleving een eenvoudige oplossing lijken. In de praktijk hechten veel pioniersplekken tot nu toe niet aan lidmaatschap. Een WhatsApp-groep of een (meestal matig bijgehouden) Excel-lijst met contactgegevens volstaat om in beeld te houden wie wel en niet betrokken zijn. Maar dat levert wel dilemma's op. Bijvoorbeeld hoe in dat geval duidelijk is wie wel en niet bij de geloofsgemeenschap horen. Dat heeft dan weer gevolgen, bijvoorbeeld bij de vraag voor wie actief pastorale verantwoordelijkheid genomen wordt, wie wordt uitgenodigd om te geven en wie bij belangrijke beslissingen over de geloofsgemeenschap

betrokken worden. Lidmaatschap en leiderschap (de ambten) zijn nu ook nauw met elkaar verbonden, want de ambtsdragers worden gekozen vanuit de leden.

Lidmaatschap kent ook positieve kanten: mits goed gesteld, kan een vraag om lid te worden bijdragen aan het gevoelde gezamenlijke eigenaarschap van een nieuwe kerkplek? Helpt lidmaatschap niet om de vrijblijvendheid voorbij te komen? En is lidmaatschap geen mooie aanleiding om in gesprek te gaan over de verantwoordelijkheid die leden van het lichaam van Christus hebben ten opzichte van elkaar?

Tegelijk moeten we oppassen niet al te vanzelfsprekend het verenigingsmodel als ijkpunt te hanteren voor de organisatie van ons kerkzijn. Als we bijvoorbeeld Handelingen lezen, dan lijkt de doop fundamenteler te zijn voor het behoren bij de christelijke geloofsgemeenschap dan een geregistreerd lidmaatschap.

Vragen

Rond gemeenschapsvorming, netwerken en lidmaatschap spelen verschillende vragen. We noemen er nu zes als voorbeeld:

- A. Zien we lidmaatschap vanuit Bijbels perspectief als noodzakelijk om uitdrukking te geven aan de verbinding met Christus en zijn gemeente?
- B. Zien we lidmaatschap als een onmisbaar onderdeel van ons kerkzijn? Of is denkbaar dat 'volwassen' kerkplekken een eigen status in onze kerk krijgen terwijl er géén lidmaatschap gehanteerd wordt?
- C. Is het goed dat mensen lid zijn van meerdere geloofsgemeenschappen?
- D. Hoe speelt lidmaatschap in relatie tot leefgemeenschappen? Als we als kerk leefgemeenschappen ook echt als een vorm van kerkzijn erkennen, is een vorm van lidmaatschap dan altijd noodzakelijk?
- E. Is lidmaatschap organisatorisch gezien onmisbaar? Hoe krijgt leiderschap vorm als de reguliere basis van lidmaten ontbreekt? Met wie heeft een kerkenraad of leiderschapsteam dan te overleggen bij belangrijke beslissingen?
- F. Moet een dopeling altijd worden ingeschreven in het register van een gemeente of ander type kerkplek? Of kan dopen ook zonder registratie gebeuren?

4. Ambten, sacramenten en de rol van predikanten

Als nieuwe geloofsgemeenschappen ontstaan, groeit na jaren vaak de behoefte om het avondmaal te vieren, om te dopen, om te zegenen...om te doen wat kerken nu eenmaal doen. Normaal is de bediening van doop en avondmaal voorbehouden aan predikanten. Vanwege de bijzondere missionaire situatie van pioniersplekken heeft de synode in april 2014 besloten dat er óók voor pioniers ruimte is om te dopen en om avondmaal te vieren. Preciezer gaat het zelfs om *alle* ambtswerkzaamheden van een predikant, zolang zich dat binnen een specifieke pioniersplek afspeelt en onder supervisie van een predikant. Pioniers kunnen gebruik maken van deze ruimte, ook als ze geen theologische opleiding hebben genoten. Het aantal mensen dat dit doet groeit en zal naar verwachting blijven groeien. Pionieren is meer en meer iets van vrijwilligers: er worden nu pioniersplekken geleid door theatermakers, leraren en ondernemers.

Ambtsdragers vereist?

Bij heel wat pioniersplekken is op dit moment geen sprake van ambtsdragers in de zin van ouderlingen, diakenen of predikanten (tenzij er sacramenten bediend worden). Als deze plekken doorgroeien tot volwassen geloofsgemeenschappen, vinden we het dan een vereiste dat ze gaan voldoen aan de eisen op dit vlak voor reguliere gemeenten (met een predikant, ouderlingen en diakenen)? Is het ambt nodig? En zou bijvoorbeeld het opnieuw activeren van het ambt van evangelist behulpzaam zijn?

Deze vragen raken aan zaken die door veel mensen als heel wezenlijk worden gezien van ons kerkzijn, en zeker van het kerkzijn in de presbyteriaal-synodale zin.

Rol van predikanten

Tot nu toe spelen predikanten een centrale rol in het vormgeven aan erediensten. Dat is kerkordelijk ook zo vastgelegd: van een reguliere gemeente wordt geëist dat er voor minstens 0,33 FTE een predikant aan verbonden wordt (uitzonderingen daar gelaten). Waarschijnlijk is dat voor veel nieuwe, volwassen vormen van kerkzijn niet haalbaar. Want nieuwe vormen van kerkzijn zijn vaak kleinschaliger. Er zijn dan niet voldoende mensen om dat financieel te dragen. En ook inhoudelijk heeft zo'n gemeenschap regelmatig andere wensen: die hecht minder belang aan theologische scholing en is meer op zoek naar iemand die bijvoorbeeld missionair actief is in de wijk. Is er in zulke gevallen nog een rol voor predikanten weggelegd of in het geheel niet? Daarbij komt dat predikanten per definitie betaalde professionals zijn, terwijl veel nieuwe kerkplekken door vrijwilligers worden gedragen. Het is ook zeer lastig (en onwenselijk volgens sommigen) om als predikant onbezoldigd het ambt uit te oefenen bij het pionieren. Als er er steeds meer nieuwe kerkvormen zouden komen zonder theologische professionals, zouden deze initiatieven dan gebaat zijn bij (al dan niet verplichte) coaching door predikanten rond theologische vragen, of kan dat achterwege blijven? Moet er in alle gevallen een minimum aan opleiding (vanaf enkele weken scholing) gevraagd worden van mensen die een kerkplek leiden binnen de Protestantse Kerk?

Vragen

Als we hiernaar kijken kunnen we - als aftrap - enkele vragen formuleren:

- A. Moet nieuwe kerkplekken toegroeien naar een 'complete' ambtsstructuur met ouderlingen, diakenen en een predikant? Of moet in het leiderschapsteam van de kerkplek minstens één ambtsdrager bevestigd zijn, zodat dit initiatief deel uitmaakt van de ambtelijke structuur van de kerk? Of is dat niet noodzakelijk?
- B. Vinden we het goed als sacramenten straks op een groot aantal plekken bediend worden door mensen zonder jarenlange theologische scholing?
- C. Wat betekent het voor predikanten als over enkele jaren honderden mensen zonder theologische opleiding ook sacramenten mogen bedienen? Krijgen predikanten in zo'n situatie dan een rol als coach of supervisor, om zo de kwaliteit te bewaken? Of spelen ze geen structurele rol bij deze kerkplekken?
- D. Als we kijken naar de leiding van nieuwe kerkvormen, moet er dan altijd iemand zijn die een door de kerk erkende theologische opleiding achter de rug heeft?
- E. Als een theologische opleiding op HBO of universitair niveau niet vereist zou zijn, zijn dan lichtere vormen van theologische scholing nodig voor pioniers?

5. Organisatie, besluitvorming en bestuur in de kerk

Met enkele pioniersplekken zijn ervaringen opgedaan met het doorgroeien naar een reguliere wijkgemeenten. De voorlopige conclusie is dat dit voor veel pioniersplekken geen passende route is. Want de organisatiegraad die daarbij hoort is te hoog: er zijn teveel dingen die op een te gedetailleerd niveau geregeld moeten worden. Het vergt teveel overleg met teveel organen. Dat dit niet lukt, heeft met twee zaken te maken:

- in de eerste plaats met de beperkte omvang van pioniersplekken – vaak 20 tot 80 mensen – dat geeft beperkingen in menskracht om zaken te regelen;
- ten tweede past de cultuur van dingen ‘goed en gedetailleerd regelen’ niet bij veel pioniersplekken. Mensen willen dingen lossier regelen, niet formaliseren.

Gelijkwaardigheid

Voor veel nieuwe vormen van kerkzijn ligt het worden van een ‘normale’ wijkgemeente niet binnen bereik. En wellicht is dit inhoudelijk ook niet noodzakelijk. Toch is het voor (een deel van) de volwassen nieuwe kerkvormen van groot belang dat ze als een gelijkwaardige vorm van kerkzijn kunnen functioneren binnen de Protestantse Kerk. Met pragmatische oplossingen lukt het verschillende pioniersplekken nu redelijk om *qua beleving* een zelfstandige gemeente te zijn. Maar als er verschillen van inzicht ontstaan met de verantwoordelijke gemeente, trekt de nieuwe vorm van kerkzijn juridisch aan het kortste eind. Ervaringen op het zendingsveld onderstrepen het belang van gelijkwaardigheid. En onze eigen kerkorde benoemt als uitgangspunt dat de ene gemeente niet over de andere moet heersen. Ook wringt het dat de beleefde werkelijkheid (het zijn van een zelfstandige gemeente) niet juridisch geformaliseerd kan worden. Dat voelt voor nieuwe kerkvormen als een gemis aan ruimte en erkenning.

Er is behoefte aan een structuur of kerkordelijke status die gelijkwaardigheid mogelijk maakt, maar dan met een lage organisatiegraad. Nieuwe kerkvormen zijn niet verplicht om gebruik te maken van zo’n kerkordelijke status, maar het moet wel kunnen als het nodig en gewenst is. Als er daarbij wordt uitgegaan van een lage organisatiegraad, dan moet er ook rekening mee gehouden worden dat deze kerkvormen minder of niet participeren in overlegorganen (zoals een AK, een classes en synode). In de Visienota ‘Kerk 2025’ is deze vraag ook geagendeerd, en niet alleen voor pioniersplekken:

“Een belangrijke vraag is *wat plaatselijk nodig is om gemeente te zijn*. Gegeven het feit dat de vergaderdruk en de organisatiegraad eerder te hoog dan te laag zijn, is het de kunst om een minimale structuur te vinden die nodig is om het evangelie te horen, te delen, een geloofsgemeenschap te zijn en getuige te zijn van God in deze wereld. [...] Met name als het gaat om pioniersplekken moet ervoor gewaakt worden om deze op te zadelen met regels die niet passen in een nieuwe situatie.” (p. 9)

Tijdens een evaluerend symposium rond pionieren opperde Dr. Ben Tiggelaar het idee van ‘een regelarme zone’ binnen de kerk(orde)...zoals Amsterdam een regelvrije zone heeft voor startups, zoals Hong Kong binnen China een ander marktparadigma hanteert en zoals de Nederlandse overheid kort na 2009 een wet invoerde om bouwprojecten met minder regelgeving te belasten.

Vertegenwoordiging in classes en synode

Weinig nieuwe kerkvormen hebben de behoefte om te participeren in bovenlokale vergaderorganen zoals die er nu zijn. Tegelijk: als we nieuwe kerkvormen ook zien als volwaardige vormen van kerkzijn, dan moeten ook deze nieuwe vormen een stem hebben in het geheel van de kerk, ook in de besluitvorming. Het belang hiervan groeit ook naarmate het aantal nieuwe kerkvormen gaat toenemen. Daarom is het wijs te onderzoeken of twee op het oog onverenigbare zaken mogelijk toch verenigd kunnen worden: kan de stem van nieuwe kerkvormen gehoord worden terwijl zij zelf zeer beperkt participeren in bovenlokale vergaderorganen?

Scenario's

Als we nadenken over de organisatorische inbedding van nieuwe kerkplekken, dan kunnen bijvoorbeeld vier scenario's uitgewerkt worden. Per scenario kan - in samenhang - bedacht worden hoe wordt omgegaan met lidmaatschap, ambten, sacramenten, bestuurlijke zaken en de juridische status van initiatieven. We noemen doen hier kort een voorzet met vier scenario's, ter inspiratie:

1. **Inpassing:** uitgangspunt bij het scenario 'inpassen' is dat nieuwe kerkvormen zich vooral plooiën naar hoe bestaande gemeenten nu functioneren. Daar waar dat niet voldoende lukt blijft een 'reguliere' gemeente eindverantwoordelijk.
2. **Aanpassing:** in ons kerkzijn / de kerkorde doen we enkele aanpassingen om het beter haalbaar te maken dat nieuwe kerkvormen volwaardig onderdeel worden van de structuur van de kerk. Er worden echter geen fundamentele structuuraanpassingen gedaan, want die blijft georganiseerd langs algemene kerkenraden, classes en synode. Wel wordt bijvoorbeeld anders met ambten en sacramenten omgegaan.
3. **Orde:** de ambtelijke inbedding van nieuwe kerkvormen krijgt vorm via een 'orde' met één of meer voorzitters (een soort bisschoppen) aan het hoofd. Deze 'bisschoppen' leggen verantwoording af aan de synode en verwoorden daar ook de stem van deze kerkplekken. De nieuwe kerkvormen zetten zich in voor goede relaties met lokale gemeenten, maar bouwen ook aan sterke relaties met kerkplekken binnen de orde. Via de orde zijn ze verbonden met het bredere geheel van de kerk. Nieuwe kerkvormen zijn geen deel van classes en andere bovenlokale overleggen.
4. **Beweging:** nieuwe kerkvormen krijgen veel ruimte om te doen wat ze passend vinden, er zijn nauwelijks voorwaarden waar ze aan moeten voldoen of naartoe groeien. Ze zijn institutioneel-organisatorisch ook niet echt ingebed, ze hoeven bijna geen rekening te houden met de kerkorde. Relaties en organische verbindingen staan centraal.

Vragen

Als aftrap zijn de volgende vragen denkbaar bij dit thema:

- A. Is het wenselijk dat nieuwe kerkplekken uiteindelijk een juridische status krijgen die gelijkwaardig is aan bestaande gemeenten binnen de kerk?
- B. In hoeverre is het wijs om een 'regelvrije' of 'regelarme' zone in de kerk in te richten voor nieuwe vormen van kerkzijn?
- C. Hoe kan een 'lagere organisatiegraad' concreet invulling kunnen krijgen als we nadenken over de verbinding van nieuwe kerkplekken met de kerk?
- D. Wat is het minimum aan organisatie en overleg dat nodig is om nieuwe kerkplekken te verbinden met de kerk als geheel?
- E. Welk van de scenario's geeft het beste perspectief? Zijn er andere scenario's?